

2007

1

ЕКЗИЛЪ

науково-мистецький
часопис

ЗАХІДНА ДИЛЕМА,

або

Чи стане Україна 30-им членом НАТО і ЄС?

Роман ОФІЦИНСЬКИЙ,

доктор історичних наук, професор кафедри історії України
Ужгородського національного університету

РОЗВ'ЯЗКА

Із перших днів незалежності Україна продовжувала знаходитися на традиційних геополітичних терезах. Однак двополюсний та двовекторний світ уже докорінно змінився, тому за п'ятнадцять років внутрішньо визрів світоглядний прорив. Він задокументований принаймні у двох іпостасях – електоральної Помаранчевої революції листопада-грудня 2004 р. і політичної (парламентської) кризи у серпні 2006 р.

Цей прорив засвідчила тотальна заміна урядовою (антикризовою) коаліцією доти пануючої дилеми «Європа-чи-Росія» спекулятивним покручем «ЄС-чи-НАТО», відразу ж із блискавичним уточненням щодо НАТО: «членство-чи-поглиблене партнерство».

Як не парадоксально, довготривала українська дилема («геополітичний батіг») восени 2006 р. була фактично розв'язана в усіх середовищах правлячої верхівки: революційному і контрреволюційному, західників і москвофілів. При тому не зовсім сподіваним консенсусом з огляду на сукупні рейтинги зовнішнього впливу, напрями векторів і гасла політичних глadiatorів України 1991-2006 рр.

Отож цілком закономірним є установлення європейської парадигми для дослідження історичного розвитку незалежної України, де постсоціалістична модернізація суспільства оперативно корегується через інформаційно-аналітичні, дипломатичні та зовнішньоекономічні інструменти розвинутих країн.

Особливо це відчутно у зв'язку з появою величезного кордону з ЄС і НАТО. 1 травня 2004 р. членами Європейського Союзу стали західні сусіди – Польща, Словаччина, Угорщина, котрі раніше приєдналися до Організації Північноатлантичного договору. Ще один сусід-член НАТО – Румунія – в ЄС із січня 2007 р.

Ряд вітчизняних бізнес-груп і політичних холдингів досі використовують «геополітичний ресурс» для самозбагачення в образі хитрого телятка, що ссе двох корів – Європу і Росію.

А тут іще глобалізація спровокувала інтерес до привабливих спокус, розташованих поряд чи на значній відстані. Так, словами З. Бжезінського, Україна сприйняла ЄС, а Шрі-Ланка – США. Із поточного приводу він зауважив: «Президент говорить, що Україна має намір рухатися назустріч євроатлантичному співтовариству. Це означає Євросоюз і НАТО. А з іншого боку, є заяви прем'єр-міністра... Влада розділена, і поки не зрозуміло, чим нинішня ситуація завершиться» (Українська правда, 5 грудня 2006 р.). Проте це не зовсім так.

«Європейська ідея» (вибір, курс, платформа, інтеграція і т. п.) втратила в Україні зразка 2006 р. статус політичної альтернативи, перевтілюючись у межах єдиної національної стратегії у невеличку піар-дискусію навколо техніко-тактичних дій («дорожньої карти») досягнення прогресу в західному фарватері.

У стислий для історії термін (усього за півтора десятиліття) в змаганні за українську душу авторитарний Схід інституційно програв демократичному Заходу, тобто нео(ліберально)імперська потуга поступилася магніту об'єднаної демократії.

Щоправда, в світосприйнятті сучасних українців рецидивом колоніального менталітету «Європу» спробували розщепити на дуель економічно позитивного Європейського Союзу і військово агресивного Північноатлантичного Альянсу.

Зрештою, стосовно НАТО все звелось до мирного співіснування двох надміру персоніфікованих зовнішньополітичних сценаріїв, які виводять Україну на одну й ту саму програму дій щодо членства з незначним часовим інтервалом: президенту подобається «швидкісний підхід», прем'єру – «поступова інтеграція».

Нічого особливого, розбіжності лишень в іміджі та у нюансах, навіяних В. Януковичу соціологічними дослідженнями громадської думки – знов таки західного інструменту впливу на державні рішення. От, якби прем'єр узяв до уваги останні рейтинги народної довіри до себе, то навряд чи переступив би поріг свого кабінету в будинку уряду.

Людям властиві логічні судження з двома протилежними положеннями, що суперечать одне одному і виключають вибір третьої можливості. Отак упродовж століть предки сучасних українців надривалися під ярмом геополітичної дилеми, спроектованої по осі Захід–Схід.

Уповільнений рух українського народу до історично «своєї» цивілізаційної належності пояснюється державно-правовими чинниками і рівнем політичної консолідації суспільства. Хоча на рівні ідеології українці постійно вибирали взірцем Європу, та через ускладнені «державотворчі роуди» потрапляли під акушерську опіку Росії, котра не практикувала анестезії та кесаревих розтинів.

© Роман Офіцинський, 2007

Між іншим, після півторарічної спокути В. Янукович повернувся на посаду прем'єра теж по-західному — внаслідок етичних провалів президентської коаліції. Як пішов, усі пам'ятають: явно не через етику, а через проблеми із законом.

Гумориза

Безумовно, заплямована біографія, пригальмована дикція, вперта послідовність в ігноруванні моралі та права назавжди залишаться паранормальним явищем для західної спільноти.

Йдеться не про лінгвістичні відмінності між тимчасовими дуумвірами теперішньої України (з серпня 2006 р.) — президентом В. Ющенком і прем'єр-міністром В. Януковичем. Тут легко розібратися: активний словник людини з середньою освітою налічує 1,5 – 4 тис. слів, а лексичний запас начитаного випускника вищої школи складає до 8 тис. слів.

Усім ясно, що до інтелектуальних бідняків належить прем'єр, а президент вільніше почуватися серед вишуканих ораторів. Сподіваюся, соціолінгвісти ще прокоментують мовою цифр обидва «потіки свідомості», висловлені у вільному режимі, без папірця спічрайтера.

Крім того, естетика «шкідливого kota Леопольда» вже третій рік переслідує кара Господня на літеру П: професор, послідовний, професіонал... От і минулого тижня по-монаршому безцеремонно принизив і декласував свій парламентський кадровий резерв, віддавши вагому міністерську ношу потішному стриптизеру.

Учергове з вимушеною усмішкою В. Янукович засвідчив, що вже в перші місяці свого самим собі запрогнозованого прем'єрського десятиліття вичерпав інтелектуально-діловий потенціал Партії регіонів. Забракло перспективних фігур, тому доводиться підбирати на узбіччі минулого крикливих маріонеток і клоунів із числа безробітних маргіналів. При тому, без оборонно-наступального міжпартійного пакту, де хоча б гіпотетично могли приміститися таємні протоколи.

Поки що в парламенті діє антикризова угода двох сил: регіонало-комуністів і соціалістів. Начебто зовні легальною виглядає відправка голови радгоспу і семи бригадирів покермувати півмільйонною міліцією. Насправді кадровий підбір проводиться недбало, під облудним (квазіпрозахідним) прикриттям охлократичного кліше про міністра-політика — насправді такого собі ідейного «більшовика», без освіти, кваліфікації, досвіду і моралі, котрий тягне за собою таких же заступників і т. д.

За критичної маси подібних призначень антикризової коаліції буде складно дожити до врожаю свого першого року. Українці цінують гумор, але не настільки, аби перетворити

країну на театр стриптизу чи на вулицю червоних ліхтарів.

Якщо бути чесним, то у конституційно реформовану кімнату сміху завела своїх колег майстрина сатиричного жанру Юлія Тимошенко. Упродовж останнього року її агітаційно-пропагандистський талант призвів до того, що політтехнологічні трюки про «народного прем'єра» і «слабкого президента» глибоко засіли у свідомості «верхів» і «низів». Весь анекдотичний комізм у тому, що в це повірили «два Віктори» під мудросивочоле підтакування Олександра Мороза, щасливого співбатька невдалої конституційної реформи.

Насправді, за діючою Конституцією у конфлікті владних повноважень, спроектованому в грудні 2004 р., президент може дивитися на прем'єра вельми поблажливо, як велет на пігмея. А той мусить ходити рядовим членом на РНБОУ, чекати місяцями на розраду від Конституційного Суду, пітніти від слів «погодження», «директиви» чи «вето»...

Натомість экс-прем'єр Ю. Тимошенко суттєво підвищила свій нинішній статус. Тепер вона не стільки лідер парламентської опозиції, скільки єдина рятувальниця президента, котрий за рік поставив їй підніжку двічі — у вересні 2005 р. та у липні 2006 р. Така вже доля української «Жанни д'Арк». Як відомо, історичну героїню руками ворогів знищив її ж король.

Попри всі аналогії та особисте, саме на голосах фракції Ю. Тимошенко нині тримається парламентська гра президента. За умови вірності БЮТ у нього є вагомий дисциплінарний вплив на Верховну Раду через маневри з «вето». А це не паперові ляльки з іменами Універсал і Регламент (секретаріатів). Асоціальна (вибачте — антикризова) коаліція на решті це усвідомила після кількомісячної реваншистської бравати.

ЦІНА І ЦІННОСТІ

Утім, кінцеве слово за українським соціумом, де вже давно відбулася революція світогляду. Вона безболісно перетворила традиційну дилему «Європа-чи-Росія» в музейний експонат — для президентського Мистецького Арсеналу чи подібного, на що у Державному бюджеті 2007 р. пропрем'єрська коаліція виділила достатньо коштів.

У цьому сенсі примітно, що 5 грудня 2006 р. прем'єр В. Янукович, перебуваючи з офіційним візитом у Вашингтоні, по суті, назвав цінновий фактор вирішальним у російсько-українських відносинах, деталізуючи останні перемовини з акцентом на ціні 130 дол. за тисячу кубометрів газу середньоазійського походження (55 млрд. м³), що їх насили росіяни (як невідписані Енергетичної хартії) перепродують українцям. Інше — «тривала історія», «спільна доля» — телевізійні сентименти з минулого, котрому нема міс-

ця в комерціалізованому майбутньому, просякнутому винятково палимим і газом.

Скориставшись зручною нагодою, питання євроатлантичної інтеграції Віктор Янукович віддав на поталу громадській думці, позаяк членство України в НАТО восени 2006 р. підтримував лише кожен п'ятий українець. Проте прем'єр відразу ж спрогнозував пронатівський «розігрів» українців у 2008, 2009, 2010 чи 2011 рр. І тут же підсолодив Росію патетикою на одвічну тему дружби народів. Це в репертуарі В. Януковича. Пригадуються цукерки-«смуктунчики», від яких відмовився російський президент В. Путін під час військового параду в Києві 28 жовтня 2004 р. Однаковий ефект.

Як бачимо, у стосунках із Москвою в найбільш проросійського з усіх українських прем'єрів завше на думці оптова ціна «хліба насушного», а щодо Брюсселя — спільні цінності, до яких треба дотягуватися, у т. ч. посередництвом технічних деталей — через мережу інформаційного партнерства з НАТО з метою виховання соціуму (теж рядок у Держбюджеті 2007 р.) і т. д. Ціна і цінності — однокореневі, однаке на разі між ними лінгво-політичне провалля.

На початку грудня 2006 р. прем'єр В. Янукович щиросердно переконував віце-президента США Д. Чейні та держсекретаря К. Райс у відсутності розбіжностей з президентом В. Ющенком щодо національної стратегії в найближчі 20-25 років. Як і належить, її суть прем'єр знову звів до європейського вибору України, надійного і прогнозованого партнера НАТО.

Не випадково, через два роки після Помаранчевої революції за дорученням президента В. Ющенка у Вашингтоні прем'єр В. Янукович вручив орден Князя Ярослава Мудрого керівнику комітету закордонних справ Сенату Ричарду Лугару. Власне, завдяки Р. Лугару США включили червоне світло «фальсифікованому президентству» В. Януковича.

Ще раз переконуємося: у Москві чинний прем'єр понад усе переймається ціною, а у Вашингтоні чи Брюсселі — цінностями, котрі й лежать в основі будь-якої цивілізації. Про те, що таке європейські цінності та чи поділяє їх українське суспільство, експерти дискутували неодноразово. Найголовнішими серед них назвали свободу особистості у рівнозв'язі із суспільством, а також політичну культуру суспільного тиску на державну владу — через медіа, політикум, інтелектуалів тощо. Із цим і донині в Україні не все гаразд, однаке запам'ятовуються найбільш одіозні випадки.

За три роки прем'єр В. Янукович виявив стосовно НАТО три точки зору: гарячу (вступ), прохолодну (несприйняття) і теплу (співпраця з перспективою членства). Порівняймо заяви В. Януковича в тому ж самому Брюсселі через три з половиною роки: у квітні 2003 р. й у вересні 2006 р.

Першого разу прем'єр виступив як подум'яний поборник вступу України в НАТО, а другого — відокремив питання про членство від «нормальної взаємовигідної співпраці». За цей час змінився Генеральний секретар НАТО, але український прем'єр вдруге випірнув у басейні влади начебто з тим самим прізвиськом.

Таку ж непослідовність видно в усіх питаннях внутрішньої та зовнішньої політики. Ось штрих із тих, які не забудуться. У ранзі прем'єра Віктор Янукович у жовтні 2003 р. теж навідався у Вашингтон, коли вище керівництво України змінило напрямок потоку в нафтопроводі «Одеса-Броди» в інтересах Росії. Символічно введений в експлуатацію з нагоди 10-ліття незалежності України, нафтопровід «Одеса-Броди» у грудні 2006 р. в устах прем'єра В. Януковича отримав «друге життя». Йшлося про український транзит каспійської нафти і газу, про енергетичну альтернативу всеєвропейського значення. Не залишилось і васального накипу від московського вояжу В. Януковича у переддень авіарейсу «Київ-Вашингтон».

Принагідно ввічливі американці ненав'язливо дали декілька практичних порад В. Януковичу як геополітичному трудоволіку. По-перше, залучити додаткових міжнародних постачальників ядерного палива, аби проявити волю до енергетичної безпеки шляхом диверсифікації джерел постачання. По-друге, своєчасно укласти угоду про розподіл продукції під час видобутку нафти і газу в Чорному морі, аби просигналізувати міжнародним інвесторам про дотримання зобов'язань. По-третє, надати прозорості енергетичній політиці уряду, аби заспокоїти скептиків.

ДВЕРІ ПІД НОМЕРОМ 30

Геополітично Помаранчева революція пройшла під знаком тектонічного зсуву в бік Заходу. Євросоюз став головним посередником у розв'язанні кризи, а 13 січня 2005 р. Європарламент 467-ма голосами проти 19-ти проголосував резолюцію надати Україні «європейську перспективу» з можливим членством в ЕС.

Однак після Помаранчевої революції гарантованого переможцями прориву на Захід не відбулося. У високопосадовців знову проявилися ознаки периферійності: все звелось до поділу посад і сфер впливу, таємних домовленостей.

Якщо на початку президентської кар'єри Л. Кучма просив правлячу верхівку підказати, яку державу будувати, то на другому році президентства В. Ющенко уточнював банальні речі. Він у кінці січня 2005 р. вказав час (упродовж декількох тижнів), коли Україна подасть заявку на членство в Євросоюзі. На святкуванні Дня Європи 20 травня 2006 р. вже проявив розумну обережність: Україна стане повно-

правним членом ЕС за його президентства (мабуть, поточного — першого?).

Самраз європейську інтеграцію підтримали чотири з п'яти політичних сил, які пройшли у парламент: Блок «Наша Україна», Блок Юлії Тимошенко, Партія регіонів, Соціалістична партія — 430 мандатів супроти 20 комуністів.

Нині стосунки між Україною та Європейським Союзом базуються на основі десятирічної Угоди про партнерство і співробітництво, котра завершується майже за рік — у лютому 2008-го. Із травня 2005 р. двосторонні відносини Україна-ЕС розвиваються в рамках політики сусідства, що стосується ще 15 країн: Алжир, Вірменія, Азербайджан, Білорусія, Єгипет, Грузія, Ізраїль, Йордан, Ліван, Лівія, Молдавія, Марокко, Палестина, Сирія, Туніс. Це доволі бідне прикордоння населене 385 млн. осіб.

Нещодавно Україні запропонували поглиблену угоду з ЕС про зону вільної торгівлі, але після приєднання до Світової організації торгівлі в 2007 р. Це, до речі, один із важливих етапів приєднання до ЕС, де зараз є достатні ресурси для світового впливу: населення 480 млн. осіб, найбільший спільний ринок, майже 50 тис. дипломатів, понад 100 тис. миротворців на всіх континентах тощо. Під цим кутом зору цілком резонно говорять у світі про глобальну місію Європи.

Якщо право на вступ у ЕС не викликає в Україні протиріч (ні за першого президентства В. Ющенка, ні за другого прем'єрства В. Януковича), то здобуття членства в НАТО поки що штучно затягується. А це теж є вагомим кроком в ЕС і з потужним економічним ефектом.

Через гарантії безпеки НАТО Україна докорінно зміцнює свою територіальну цілісність і політичну незалежність. І це при скромному рості оборонних витрат із 1,4 % до 1,7-2 % ВВП, річному членському внеску 40-50 млн. дол. Водночас аналітики відмічають цікаву закономірність. За рік після оголошення про вступ до НАТО іноземні інвестиції у Польщі, Чехії та Угорщині зросли в 3,5 рази, в Румунії — на 141 %.

Приєднатися до НАТО легше, позаяк вимагається менше фундаментальних змін у суспільно-політичній системі. На Ризькому саміті (листопад 2006 р.) Україну могли запросити до Плану дій щодо членства, а максимум у 2010 р. вона б його отримала. Якраз під завісу президентської каденції В. Ющенко. Проте, впродовж двох років після Помаранчевої революції переважали уроки з риторики, котрими захопились її чільні герої та антигерої.

Відбувалася неперервна гра метафор, аби заповнити історичну паузу. Причому з усіх боків, хоча з різних мотивів і відмінних цілей. Приміром, США ніколи не відмовлялися від підтримки майбутнього України в Європі. Це вкотре дав зрозуміти президент Джордж Буш на саміті в Ризі: євроатлантичні інститути — ЕС і НАТО — залишають відчинені двері для України.

Девізом цього саміту став концепт «Going Global». «Ставати глобальним» означає прилучення історичних союзників Австралії, Нової Зеландії, Японії та Південної Кореї. Функцію глобальної відповідальності НАТО підкреслює повсякденна співпраця з ООН, чого не було за «холодної війни».

Гостра боротьба політичних сил весною 2006 р. «перегріла» частину українського суспільства проблемою НАТО і привела, зокрема, до зриву спільних навчань у Криму. Внаслідок цієї паузи Україну не запросили в Ригу. Втім, останній саміт засвідчив, що НАТО (26 країн) не відчуває «втоми розширення», притаманної ЕС. Хорватію, Македонію, Албанію можуть запросити в НАТО в наступні півтора року, позаяк вони вже приєдналися до Плану дій щодо членства.

Нині Україна може змагатися лише з Грузією за символічну 30-у інавгурацію. Поки що Грузія веде перед за пронатівськими настроями — більше двох третин населення.

У 2005 р. в Європейському Союзі сталася найбільша криза за всю його історію. Франція та Нідерланди відхилили на референдумах конституцію ЕС, яку на той момент ратифікували 15 із 25 країн-членів. Проблема не в положеннях конституції, а у браці нових об'єднувачих ідей. Адже позитивні асоціації (мир, вільний ринок, відкриті кордони і євро), які раніше пов'язувалися з ЕС, вичерпали себе. Але ця пауза «плавильного котла» може тільки спонукати Україну ретельніше виконувати «домашні завдання» за євросоюзівською програмою.

У 2007 р. ЕС уже матиме 27 держав (приєднуються Румунія і Болгарія). На черзі — Туреччина і Хорватія. Знову ж такі символічно 30-ою могла б стати Україна...

Прекрасно, що поруч з Україною на географічній карті розташована Росія, котра, будучи геополітичним дзеркалом, сама не може обійтися без принади Заходу. Як не парадоксально, але продиктована національними інтересами, українсько-російська конкуренція в останні роки точиться за першість здобути «західні трофеї»: капіталізацію, «Євробачення», ринковий статус, СOT, угоди з ЕС і НАТО тощо.

Ясна річ, внутрішнє наповнення цих змагань ментально різне: українці звітують про дотримання цінностей, а росіяни набивають собі ціну. І це не гра метафор під час геополітичної паузи. Її просто нема, бо «точку неповернення» вже пройдено. Усі це помітили, але не всі в Україні кажуть про це вголос із поваги до справді цінного сусіда.

Прим. ред.: Цю статтю вперше у скороченому вигляді оприлюднено на сайті «Української правди» 19 грудня 2006 р. Вона викликала значний інтерес, зокрема, зацікавила спеціального кореспондента французького щоденника *Le Figaro* Лорі Мандевіля, яка детально її процитувала (Дув.: Mandeville L. *Poutine reste sur ses gardes en Ukraine // Le Figaro.* — 2006. — 22 décembre).